

УДК 364.044.24

Напрями соціальної роботи з молодю сім'єю: регіональний аспект

О.А. АГАРКОВ

Запорізький національний технічний університет, м. Запоріжжя, Україна, E-mail: air775@list.ru

Авторське резюме

На сучасному етапі в житті українського суспільства сім'я серед переліку цінностей людини виходить на чільне місце. Особливо важливим для українського суспільства є дослідження проблем молоді сім'ї. Молода сім'я, її особливості, функції і проблеми розглядаються в різних сферах наукової і суспільної практики – психології, соціології, демографії, в теорії і практиці соціальної роботи. Втім, дослідження потребують питання, що стосуються ефективних форм соціальної роботи з молодими сім'ями, спрямованих на вирішення їхніх проблем. Розглянуто теоретичні і практичні аспекти соціальної роботи з молодю сім'єю. Визначено групи основних проблем (об'єктивного і суб'єктивного характеру) молоді сім'ї. На основі аналізу результатів соціологічного дослідження проблем і потреб молодих сімей запропоновано напрямки оптимізації організації соціальної роботи з молодими сім'ями.

Ключові слова: сім'я, молода сім'я, соціальна робота, соціальні послуги, тренінг.

Fields of social work with a young family: a regional perspective

О.А. АГАРКОВ

Zaporizhzhya national technical university, Zaporozhye, Ukraine, E-mail: air775@list.ru

Abstract

At the present period of Ukrainian society life family comes to the top of the list of the values. To study the problems of a young family is especially important for Ukrainian society. Young family, its features, functions, and problems are discussed in various fields of scientific and public life, such as psychology, sociology, demography, theory and practice of social work. However, the issues related to effective forms of social work with young families aimed to solve their problems are to be examined. The theoretical and practical aspects of social work with a young family are examined. The groups of young family major problems (of objective and subjective nature) are defined. According to the analysis of the young families' problems and needs sociological study the ways for organization of social work with young families optimization are proposed.

Keywords: family, young family, social work, social services, training.

Постановка проблеми. Сім'я є складним соціокультурним явищем. Вона являє собою практично всі аспекти людської життєдіяльності і виходить на всі рівні соціальної практики: від індивідуального до суспільно-історичного, від матеріального до духовного. На сучасному етапі в житті українського суспільства сім'я і сімейний добробут серед переліку цінностей людини виходить на чільне місце. Особливо важливим для українського суспільства, яке шукає дійсні принципи власного розвитку, є дослідження проблем молоді сім'ї,

її взаємодії з суспільством, обумовлене необхідністю пошуків і впровадження в соціальну практику принципів розвитку суспільства і людини. Негативні явища повсякденного життя, такі як соціальна і політична нестабільність, відсутність правових гарантій, невизначеність майбутнього і навіть сама ситуація соціальних змін дають поштовх соціальній дезадаптації людей у багатьох її проявах і розвитку девіацій. Завдяки цьому ієрархія загальнолюдських цінностей в індивідуальній свідомості зазнала істотної деформації. Цей процес, обтяжений

© О.А. Агарков, 2013

станом хронічного емоційного стресу, охопив усі верстви населення і вплинув на складні соціальні структури. В умовах, що склалися, особливого значення набувають міжособові стосунки, яким у більшій мірі, ніж інші соціальні структури, здатна забезпечити гармонійна сім'я. Особливого значення набуває соціальна робота з молодю сім'єю.

Аналіз досліджень і публікацій. Молода сім'я, її особливості, функції і проблеми розглядаються в різних сферах наукової і суспільної практики – психології, соціології, демографії, в теорії і практиці соціальної роботи. Так, психологічні особливості виникнення, розвитку і функціонування молоді сім'ї розглянуто в працях Л.Шнейдера, Е.Едемилера, В.Коваленко, Ю.Альошиної, Т.Андревої, О.Бондарчук, В.Кравець, В.Торохтій та інших. Серед соціологів, які займаються проблемами і дослідженнями в сфері інституту сім'ї, треба відзначити О.Антонова, В.Медкова, О.Борисова, М.Головатого, Т.Руденко та інших. Соціологічні дослідження проблем молоді сім'ї проводяться провідними фахівцями соціологічних центрів та інститутів України. Серед українських науковців і дослідників, що вивчають проблеми молоді сім'ї і займаються розробкою методологічних і методичних аспектів державної соціальної політики щодо підтримки молодих сімей, треба відзначити таких, як Г.Батіщева, Т.Медіна, В.Скуратівський, О.Палій, Е.Лібанова, І.Зверева, О.Безпалько, С.Харченко, М.Балакірева, В.Захарченко, А.Нору, А.Карасевич та інші.

Мета дослідження – визначити основні напрямки соціальної роботи з молодими сім'ями.

Виклад основного матеріалу. Сім'я – мала соціальна група, яка заснована на шлюбі, кровній спорідненості або індивідуальних потребах людей в союзі один з одним [1]. Її відрізняють єдина економічна основа, спільність побуту, взаємозалежний спосіб життя її старших і молодших членів, певна структура ролей і норм взаємодії, емоційно-етичні зв'язки, відносини допомоги, підтримки і захисту.

Сім'я як соціальний інститут перебуває у стані гострої кризи, що, звичайно, негативно впливає на виконання нею основних функцій, тобто на життєдіяльність сім'ї: матеріально-економічне забезпечення, житлово-побутові умови. Це, в свою чергу, створює певний морально-психологічний клімат, який впливає на духовність сім'ї, виховання дітей, організацію вільного часу членів сім'ї. В особливо складних умовах у період кризи опинилася молода сім'я, яка, згідно з Законом України про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні, визначається як подружжя, в якому вік чоловіка та дружини не перевищує 35 років, або неповна сім'я, в якій мати

(батько) віком до 35 років [2]. В.Постовий визначає молоду сім'ю як фазу або період у житті людини, яка характеризується відчутною зміною умов духовного спілкування щонайменше двох людей, незалежно від їх віку, поєднанням їх економічної взаємодії, що позначається на створенні матеріальної бази сім'ї, активному дітонародженні та освоєнні виховної функції [3].

Вчені, дослідники і практики соціальної роботи визначають об'єктивні і суб'єктивні фактори проблем молоді сім'ї.

Об'єктивні фактори проблем сучасної молоді сім'ї.

Дана група факторів пов'язана в першу чергу з матеріально-фінансовим забезпеченням сім'ї і житловими умовами, їх якістю. Соціально-економічна криза в країні негативно позначилася на виконанні матеріальної, економічної функції сучасної сім'ї. Можна вважати, що більше половини молодих сімей мають статки на рівні або нижчі від прожиткового мінімуму, фінансової допомоги з боку держави не вистачає (за рахунок інфляційних процесів в Україні), тому проблема матеріального забезпечення сім'ї виступає найбільш актуальною для молодого подружжя, а неможливість її вирішити позначається на виконанні сім'єю інших функцій: репродуктивної, комунікативної, виховної [7].

Окремої значимості набуває проблема забезпеченості житлом і можливість його отримати. Сьогодні більшість молодих сімей або проживають разом з батьками (що обумовлює зростання напруженості в сімейних стосунках і виникненню конфліктів між усіма членами родини), або наймають квартиру чи кімнату, що також негативно позначається на стабільності сім'ї, очікуваннях і перспективах її членів. Сучасна економічна криза поглибила й без того повільне виконання державних програм щодо будівництва соціального житла для молодих сімей. Серед інших проблем об'єктивного характеру можна відзначити: можливість отримання вищої освіти за рахунок державних коштів (держзамовлення) [4], доступність та безкоштовність медичних послуг, доступність закладів оздоровлення і відпочинку (санаторії, дитячі табори, бази відпочинку). Фактори, які пов'язані з саморозвитком сім'ї (життєвим циклом сім'ї). Взагалі можна виділити такі основні проблеми сучасної молоді сім'ї (див. рис.1).

Отже, одним з основних об'єктів соціальної роботи виступають молода сім'я та сім'ї, які мають проблеми у сімейному вихованні, сім'ї, які за особливостями своєї життєдіяльності потребують соціальної підтримки, допомоги, реабілітації. В соціальній роботі з сім'єю застосовуються універсальні технології практичної соціальної роботи: соціальна діагностика, со-

ціальна профілактика, соціальна реабілітація, соціальний патронаж, соціальна терапія, соціальне консультування. Молода сім'я як об'єкт соціальної допомоги потребує специфікації даних технологій відповідно до тих проблем, які найбільш актуальні і значимі для молодого подружжя [6; 8].

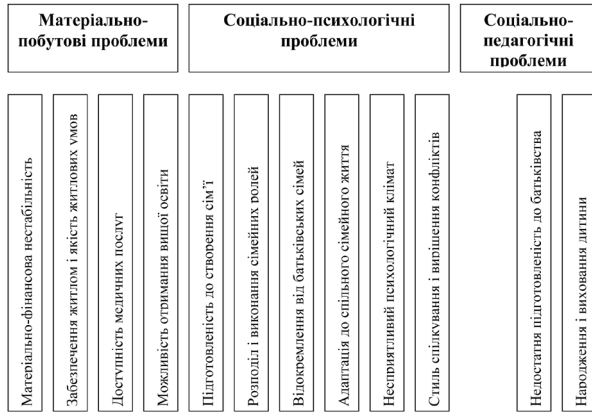

Рис. 1. Групи сучасних проблем молоді сім'ї.

Для визначення напрямків соціальної роботи з молодією сім'єю було проведено соціологічне дослідження, спрямоване на виявлення проблем і потреб молодих сімей на регіональному рівні. В дослідженні взяли участь молоді сім'ї, що мешкають у м. Запоріжжя. Вибірка респондентів випадкова (100 сімей). Основним методом дослідження виступило соціологічне опитування (анкетування).

Провідну роль у родинних стосунках відіграють сімейні конфлікти. Частіше за все вони виникають через незадоволення потреб членів сім'ї. Виходячи з цього, виділяють основні причини сімейних конфліктів [9]: психосексуальна несумісність; неповага до почуттів членів родини; відсутність турботи, уваги з боку чоловіка (дружини); пристрасть одного з членів родини до задоволення власних потреб (алкоголь, наркотики та інше); розбіжності в потребах проведення дозвілля, інтересах; житлово-побутові проблеми; матеріально-фінансові труднощі.

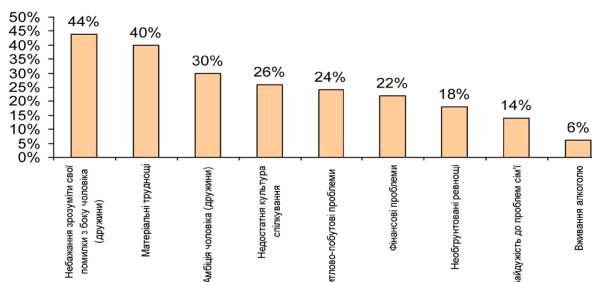

Рис. 2. Основні причини виникнення сімейних конфліктів.

Як видно з рисунка 2, найбільш вагомими, на думку опитаних, причинами сімейних конфліктів є поведінка чоловіка або дружини і матеріальні труднощі. Ці фактори відображають екстерналізацію поведінкових стратегій особистості, коли зовнішнім причинам приписується основна відповідальність за виникнення життєвих чи особистих труднощів.

Ставлення до допомоги з боку соціальних служб. В якості індикаторів дослідження виступили: звернення до соціальних служб (відповіді на запитання: «Чи звертались Ви за допомогою в соціальні служби?»); актуальні питання щодо соціальної роботи з молодією родиною (відповіді на запитання: «Допомогу з яких питань Ви бажали б одержати від соціальних служб?», «Які питання виховання дитини в сім'ї є для Вас найбільш складними, для здійснення яких потрібна допомога?»).

На жаль, жоден опитаний не звертався за допомогою до соціальних служб, що пов'язано з структурою вибірки: серед опитаних не виявилися сім'ї, які знаходилися б у кризових становищах. Але результати свідчать про наявність потреби молодих сімей звертатися за допомогою до фахівців з вирішення сімейних конфліктів. На рисунку 3 представлені найбільш актуальні потреби щодо допомоги з боку соціальних служб.

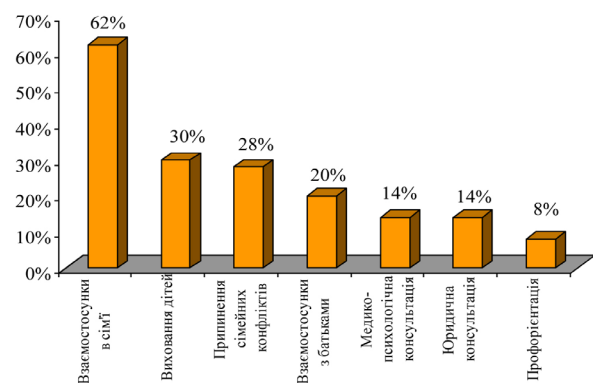

Рис. 3. Допомога, яку б хотіли отримати молоді сім'ї від соціальних служб.

Найбільш актуальними проблемами, які б хотіли вирішити за допомогою фахівців соціальних служб є несприятливий соціально-психологічний клімат в сім'ї, стосунки з членами сім'ї і виховання дітей. Тобто найбільш значимими питаннями є психолого-педагогічні, що може виступати в якості змістових особливостей діяльності соціальних працівників, а також в якості діагностичних критеріїв для вияву проблемних сімей. Певно, що ті члени молодих сімей, які незадоволені шлюбом, більш за все потребують саме психологічної і конфліктологічної допомоги (проблеми взаємостосунків між членами родини притаманні

саме цій групі респондентів, а їх аж 36% від загальної кількості опитаних).

На рис. 4 представлено рейтинг найбільш затребуваних соціальних послуг, які б хотіли отримувати молоді сім'ї від соціальних служб.

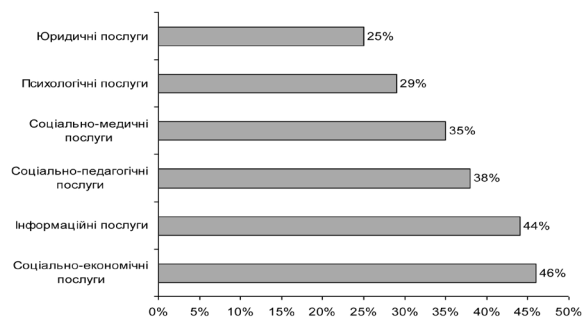

Рис. 4. Послуги, які б хотіли отримувати неповні сім'ї від соціальних служб (можна було вибрати декілька варіантів).

Виховання дітей виступає як проблемна сфера для молодих сімей і третина від опитаних хотіли б отримати допомогу з боку соціальних служб.

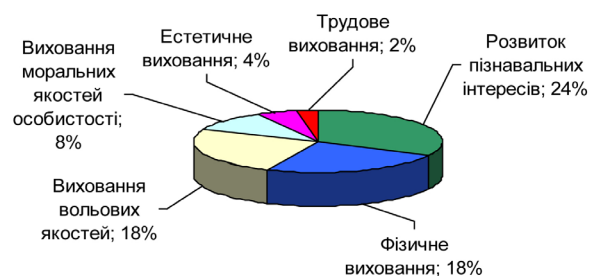

Рис. 5. Питання виховання дитини найбільш складні для молодих сімей.

Як видно з діаграми найбільш складними питаннями виховання дитини молоді сім'ї вважають розвиток пізнавальних інтересів, фізичне виховання і виховання вольових якостей. Це проблемне поле для багатьох соціальних служб та освітньо-виховних установ, центрів. Особливої уваги потребує питання інтелектуального розвитку дитини: розвиток пізнавальних психічних процесів (мислення, увага, пам'ять, уява), підтримка креативних якостей дитини, підготовка до школи та інші. Ці питання складають велику сферу діяльності соціального працівника, психолога, соціального педагога, і в комплексі спрямовані на розвиток цілісної особистості дитини.

Отже, соціальна діагностика дозволила виявити дві основні групи проблем, з якими стикається сучасна молода сім'я в місті Запоріжжі (у вибірці дослідження, яка була випадковою, увійшли сім'ї відносно благополучні і повні):

1) проблеми, які пов'язані із вирішенням сімейних конфліктів, проблеми спілкування – несформованість навичок спілкування, здатності розуміти емоційні стани і поведінку інших людей і неконструктивне вирішення сімейних конфліктів;

2) проблеми, які пов'язані з плануванням, народженням і вихованням дитини – переживання молодих дружин, пов'язані з вагітністю, емоційне сприйняття дитини, встановлення позитивних контактів з дитиною, прийняття соціальної і психологічної ролі батьківства.

Виходячи з даних результатів було розроблено комплексну тренінгову програму для молодого подружжя, яка складається з двох основних блоків відповідно до основних груп проблем.

Перший блок тренінгової програми спрямований на профілактику проблем, пов'язаних з формуванням і розвитком навичок спілкування, ефективним і конструктивним вирішенням сімейних конфліктів. Для цього було запропоновано декілька тренінгів: тренінг ефективного спілкування; тренінг сенситивності; тренінг вирішення сімейних конфліктів.

Тренінг ефективного спілкування спрямований на формування навичок встановлення контакту, на виявлення домінуючої моделі поведінки (асертивна, невпевнена, агресивна) з подальшою її зміною, на формування ефективних засобів асертивної поведінки, на формування вміння надавати зворотний зв'язок іншій людині

Тренінг вирішення сімейних конфліктів спрямований на формування вміння діагностувати напруженість в сімейних стосунках, виявляти основні конфліктні зони в сімейній структурі, вміння застосовувати різні стратегії поведінки для конструктивного вирішення сімейних конфліктів.

Другий блок комплексної тренінгової програми спрямований на профілактику і вирішення проблем молодого подружжя, які пов'язані з переживанням вагітності, народження дитини і її сприйняття, вихованням і спілкуванням батьків з дитиною в перший рік її життя. Блок складається з трьох лекційно-тренінгових програм: спеціалізований курс «психологія вагітності»; тренінг для батьків «Формування навичок усвідомленого батьківства і ранній розвиток дитини»; лекційно-тренінгова програма «Моя сім'я».

Спеціалізований курс «Психологія вагітності». Мета курсу: розширення знань молодих батьків про процеси розвитку дитини у перинатальний і постнатальний періоди; допомога молодому подружжю у побудові молодого сім'я, в адаптації до нової для них соціальної ролі батьків.

Лекційно-тренінгова програма «Моя сім'я» спрямована на ознайомлення молодого подруж-

жя з поняттями сімейної структури, основних типів сімейних ролей, динаміки шлюбних відносин, ситуації життєвої кризи в сімейних стосунках.

Таким чином, для надання більш ефективної соціальної допомоги молодим сім'ям необхідно забезпечити:

– введення посади фахівця соціальної роботи в громаді з метою забезпечення раннього виявлення та вчасного надання адресної комплексної соціальної допомоги сім'ям та координації діяльності суб'єктів соціальної роботи у вирішенні проблем сімей;

– розвиток системи закладів, що надають допомогу людям з алкогольною та наркотичною залежністю (враховуючи значну кількість сімей, які перебувають під соціальним супроводом через проблеми залежностей/співзалежностей);

– побудова в достатній кількості соціального житла;

– покращання міжсекторальної взаємодії, забезпечення виконання кожною ланкою своїх обов'язків;

– єдиний та комплексний підхід усіх суб'єктів соціальної роботи з сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах, до алгоритму дій в інтересах окремої сім'ї з метою вирішення її проблем.

Висновки. Виходячи з отриманих резуль-

татів соціальної діагностики проблем сучасної молоді сім'ї і статистичних інформаційно-аналітичних матеріалів щодо діяльності центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, можна виділити деякі особливості і тенденції розвитку системи соціальної роботи з молоддю сім'єю.

По-перше, слід відзначити збільшення кількості сімей і членів родин за соціальною допомогою, що може свідчити, з одного боку, про деякі негативні тенденції, що відбуваються в сучасних молодих сім'ях у період соціально-економічної кризи, і з іншого – про усвідомлення власних проблем, бажання вирішення сімейних конфліктів, формування позитивної психологічної культури і ставлення до закладів соціального обслуговування.

По-друге, існує тенденція до розширення мережі закладів соціального обслуговування, їх різноманітності і цільового призначення, що відповідає запиту і потребам людей в сучасному українському суспільстві.

По-третє, змінюються пріоритети державних органів влади щодо змін у соціальній сфері (особливо в сфері соціальної допомоги і соціального захисту), що пов'язано з процесами формування і побудови в Україні соціальної держави, орієнтація на європейську модель держави добробуту, в якій одним з пріоритетів є підтримка і допомога саме молодим сім'ям.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Головатий М.Ф. Соціологія молоді / Головатий М.Ф. Соціологія молоді. – К.: МАУП, 2006. – 304с.
2. Закон України від 21.06.2001 № 2558-III «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» [Електронний ресурс] – Режим доступу до журналу (сайта): <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2558-14>.
3. Медіна Т. Молода сім'я як об'єкт соціальної політики держави / Т.Медіна // Соціальна політика і соціальна робота. – 2000. – №1. – С. 24–37.
4. Молода сім'я в Україні: проблеми становлення та розвитку: Тематична державна доповідь про становище сімей в Україні за підсумками 2003 року. – К.: Державний ін-т проблем сім'ї та молоді, 2004. – 140 с.
5. Нору А.М. Особливості становлення та розвитку молодих сімей в Україні / А.М. Нору // Український соціум. – 2003. – № 1. – С. 61–71.
6. Соціальна робота: В 3-х ч. – Ч. 3. Робота з конкретними групами клієнтів / [за ред. Т. Семигіної, І. Григи]. – К.: Києво-Могилянська академія, 2004. – 342 с.
7. Сушко А. Стабільність молоді сім'ї в Україні. Соціально-філософський та демографічний аспекти / А. Сушко // Мультиверсум. Філософський альманах. – Київ: Інститут філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України, 2004. – С. 235–242.
8. Технології соціально-педагогічної роботи: Навчальний посібник / [за заг. ред. проф. А.Й.Капської]. – К.:Знання, 2000. – 372 с.
9. Шнейдер Л.Б. Семейная психология: Учебное пособие для вузов. 2-е изд / Шнейдер Л.Б. – М.: Академический Проект, 2006. – 768 с.

Стаття надійшла до редакції 05.09.2013

REFERENCES:

1. Golovatyj, M.F. Sotsiologija molodi (Sociology of youth). – Kyiv, 2006. 304 p.
2. Zakon Ukrainy vid 21.06.2001 no 2558-III «Pro sotsialnu robotu z sim'yamy, ditmy ta moloddu» (About social work with families, children and youth). Mode of access: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2558-14>.
3. Medina, T. Moloda sim'ja jak objekt sotsialnoji polityky derzhavy (Young family as an object of the state social policy). Sotsialna polityka i sotsialna robota, 2000, no 1, pp. 24–37.
4. Moloda sim'ya v Ukraini: problemy stanovlennia ta rozvytku: (Young family in Ukraine: the problems of formation and development). Tematychna Derzhavna dopovid pro stanovysche simey v Ukraini za pidsumkamy 2003 roku. Kyiv, 2004. 140 p.
5. Noru, A.M. Osoblyvosti stanovlennia ta rozvytku molodyh simey v Ukraini (The peculiarities of young families formation in Ukraine). Ukraïnskyj sotsium, 2003, no 1, pp. 61–71.

6. Sotsialna robota (Social work): v 3-h ch. – Ch. 3. Robota z konkretnymy grupamy klientiv / [za red. T. Semiginoji, I. Grygy]. Kyiv, 2004. 342 p.
7. Sushko, A. Stabilnist molodoji sim'ji v Ukrayini. Sotsialno-filosofskyj ta demografichnyj aspekty (The stability of young family in Ukraine. Social, philosophical and demographical aspacts). Multyversum. Filosofskiy almanah. Kyiv, 2004, pp. 235–242.
8. Tehnologiyi sotsialno-pedagogichnoyi roboty (Social and pedagogical work technologies): Navchalnyj posibnyk / [za zag. red. Prof. A.Y. Kapskoji]. Kyiv, 2000. 372 p.
9. Shneyder, L.B. Semeynaya psihologiya (Family psychology): Uchebnoje posobije dlia vuzov. 2-e izd. Moscow, 2006. 768 p.

Агарков Олег Анатолійович – кандидат соціологічних наук, доцент, доктор політичних наук
Запорізький національний технічний університет
Адреса: 69000, м.Запоріжжя, вул. Жуковського, 64
E-mail: air775@list.ru

Aharkov Oleh Anatoliiovych – PhD in sociology, associate professor, doctor of political sciences
Zaporizhzhya national technical university
Address: 64, Zhukovskogo Str., Zaporizhzhya, 69000
E-mail: air775@list.ru